

Kell-e a magyar köznyelvben diftongusnak lennie?*

A D. Kylstra a T. de Graaffal közösen feltett kérdésekre¹ írott válaszcikkemet² nem tartván meggyőzőnek, újabb cikket írt.³ Ennek végén a kérdésre a szerző maga fogalmazza meg a választ: „Talán nincs is semmi nehézség, és a kérdésre a következő választ adhatnánk: a magánhangzó + *j* (= *ei*; *ei*, *ej*, *eĵ*, *ɛj*), miként a magánhangzó + *w*, *u* kapcsolatot fonetikai alapon több nyelv tankönyve is diftongusnak nevezi. A megfelelő magyar kapcsolatokat magyar tankönyvek viszont nem-fonetikai alapon magánhangzó + más-salhangzó kapcsolatának tekintik” (151). Az idézett válasszal tulajdonképpen be is lehetne rekeszteni a vitát, hiszen a valóság tényeit, így a nyelvi tényeket is, több szempontból lehet elemezni és osztályozni. A cél az, hogy az elemzés ellentmondásmentes eredményhez vezessen. Ha a holland diftongusok kérdéseinek az eldöntéséhez elegendő a fonetikai szempont, indokolható a fonológiai elemzés kirekesztése. Ugyanígy indokolható azonban a magyar nyelvészetnek az az eljárása, hogy — a fonetikai elemzés elégtelensége láttán — továbbmenjen morfológiai, fonotaktikai, nyelvhasználati és egyéb, „nem-fonetikai” szempontokhoz, ha azok egyértelműen tisztázzák a [j] státusát. Ez megtörtént. A [j] a magyar hangállományban — fonetikai helyzettől és hangkörnyezettől függetlenül — mássalhangzóként viselkedik. És ez a „nem-fonetikai” alapon történő besorolás a fonetikai elemzésnek nem mond ellent: szonogramjaink és a beszédszintézis tanúsága szerint a [j] akusztikai alapszerkezete mindenféle helyzetben egyforma, és bár igen közel áll a magánhangzókéhoz, azoktól elkülönítik egyfelől formánsainak nagyobb sávszélességi értékei, másfelől az a tulajdonsága, hogy (szó végén, zöngétlen zárhang utáni helyzetben) zöngétlenedik. Ezzel szemben a magánhangzók — a sutgott beszédet kivéve — mindenkor zöngések.⁴

* Szerkesztői megjegyzés: Kassai I. cikkének címe kérdés, amelyre válaszul elegendő lehetett volna a pusztá tagadószó. Mégis megadtuk neki a józan érvelés és meggyőzés lehetőségét. Bízunk benne, hogy ezzel a végére értünk e felesleges vitának, amelyről Könyves Kálmán királyunk 1100 körüli I. törvénykönyvének szállóigévé lett cikkelye jut emlékezetünkbe: „De strigis quae non sunt non est disputandum.” — A felszerk.

¹ Vannak-e diftongusok a magyar köznyelvben? NyK 82: 313–317.

² A magyar köznyelvben nincsenek diftongusok. NyK 84: 395–397.

³ Mégegyszer a magánhangzó + *j* kapcsolatáról a magyarban. NyK 00: 000–000.

⁴ Az alábbi szóalakokról készültek szonogramok: *baj*, *báj*, *jaj*, *Bay* (tulajdonnév, kiejtése [boji], *új*, *juj*, *ujujuj*, *fáj*, *fái* [fa:ji], *jó*, *bagoly*, *fej*, *fejn*, *fúj*, *fújt*, *sajt*, *fejt*, *fájt*. A szintetizált [j] adataira a *jaj* és a *kapj* szóalakokban vö. *Olaszy Gábor*, A magyar mássalhangzók és a mássalhangzó–magánhangzó-kapcsolódások akusztikai szerkezetének analízise és szintézise. Magyar Fonetikai Füzetek 10: 46–83, különösen 68.

A magyar nyelvészetben a fonetikailag eldönthetetlen kérdés ilyen módon megnyugtatóan eldőlt. Annak a bizonytalanságnak azonban, amely a szerző által holland és más nyelvekre vonatkozó fonetikai kézikönyvekből érvként idézett véleményeket olvasva a diftongusok körül kibontakozik, kevés a meggyőző ereje. Elegendő csupán az <aai>, <ooi>, <oei>, <ieuw>, <eeuw> grafémákkal jelölt hangjelenségek szerzőről-szerzőre eltérő besorolására utalni: hol diftongusnak, hol diftongus + félhangzó, hol pedig magánhangzó + mássalhangzó kapcsolatának tekintik. Vagy arra, hogy az [ei] diftongus az *ei* 'tojás' lexémában a többesszám jelének felvétele során (eieren) [ɛ] magánhangzó + [j] mássalhangzó kapcsolatára bomlik fel. Hihető-e mármost, hogy a fonetikai elemzés a hollandban egyértelmű döntéshez vezetett, azaz elfogadható-e Kylstra válasza? Aligha. Annál is kevésbé, mert amikor az általam felhozott érvekkel szemben a diftongus védelmében azt írja, hogy „Egy hang jellege helyzetétől függően változhat” (150), szándékával ellentétesen a típus (fonéma) és a variáns (beszédhang) viszonyát, azaz a fonológiai elvnek a fonetikában való működését állítja. Ha ugyanis a fonológiai elv nem működne, értelmetlenség volna arról beszélni, hogy valamely beszédhang különböző körülményektől függően hogyan realizálódik az ejtésben. Annyi hangegységet kellene számon tartani, ahány eltérő realizációt feltárunk. És amikor arra kérdezünk rá, hogy milyen egy bizonyos fonetikai jelenség „hangértéke”, voltképpen akkor is afelől tudakozódunk, hogy milyen elvont fonológiai egység van a konkrét realizáció hátterében. Nem a nyelvész önkénye tehát, ha vitás hangtani kérdéseket nem-hangtani alapon próbál tisztázni. Sokkal inkább arról van szó, hogy a vitás kérdésekben — egyedi használóinak szándékától függetlenül — maga a nyelv dönt, s a nyelvész ezt a döntést ismeri fel. Példaként arra a nehézségre utalok, amely a beszédhangok két nagy osztályának, a magánhangzóknak és a mássalhangzóknak a fonetikai elkülönítésében a mai napig fennáll, különösen a szonánsoknak nevezett beszédhangok vonatkozásában. Ugyanakkor az egyes nyelvek a magánhangzó/mássalhangzó megkülönböztetést vétehetően alkalmazzák az említett szonánsok esetében is, noha fonetikailag egyik osztályba sem sorolhatók be kompromisszum nélkül.

De ha már szóba került az önkény. Vajon nem önkény szüli-e azt az igényt, hogy különböző nyelvek a z o n o s a n h a n g z ó beszédjelenségei a z o n o s m e g í t é l é s b e n részesüljenek? Ha kiderülne, mondjuk, hogy a holland rövid [u] ugyanolyan időtartammal valósul meg, mint a magyar hosszú [u:], milyen alapon volna elvárható, főként pedig jogosult, hogy a holland nyelvészetben is hosszúnak tekintsék a kérdéses magánhangzót? Hiszen elsősorban az számít, hogy egy hangelem a s a j á t r e n d s z e r é b e n, a t ö b b i h a n g e l e m h e z k é p e s t hogyan viselkedik, és miként írható le. Az másodlagos, bár a nyelvtanulás szempontjából kétségtelen a relevanciája, hogy egy másik rendszer valamely eleméhez képest milyen tulajdonságokkal rendelkezik.

E rövid eszmefuttatás után befejezésként tulajdonképpen korábbi érveimet, azaz a magyar nyelv érveit kellene megismételnem, ehelyett azonban javaslattal élek. Mivel az idézett véleményekből nem derül ki, hogy eszközös vizsgálatokon alapulnak-e vagy csak pusztá füllel történő észlelésen, javaslom, hogy a szerző a T. de Graaffal közösen írt vitaindító cikkhez alkalmazott akusztikai elemző módszerrel vessen össze kétségtelenül mássalhangzónak tekintett holland [j]-realizációkat olyanokkal, amelyekben a [j] — ugyancsak kétségtelenül — simuló eleme a diftongusnak. Ha kiderül, hogy tö-

kéletes azonosság áll fenn a kétféle hangértéket képviselő [j]-realizációk akusztikai szerkezetében, akkor felmerül a kérdés, hogy min alapszik az a felfogás, amely szó elején, intervokális helyzetben és kölcsönszavakban mássalhangzónak tekinti a [j]-t, szó végén, magánhangzó után azonban magánhangzónak. Másként fogalmazva: van-e a hollandban /j/ mássalhangzó?

KASSAI ILONA

Should There Be Any Diphthongs in Standard Hungarian?

by ILONA KASSAI

In the second „round” of the discussion developed between A. D. Kylstra and T. de Graaf (NyK 82: 313—317) and me (NyK 84: 395—397) about the status of vowel + *j* sequences in standard Hungarian I undertake to justify the „non-phonetic” way of analyzing vowel + *j* sequences in Hungarian linguistics as vowel + consonant clusters, and to point out the weaknesses of the pure phonetic approach which, as it is proved by Kylstra’s quotations, does not necessarily lead to an unambiguous answer about the sequences discussed.